

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНИХ ГАЛУЗЕВИХ РИНКАХ

**Кузіна О. В., студентка 5-го курсу,
Спеціальність «Міжнародна економіка»,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
Науковий керівник: Хомутенко Л.І.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «УАБС НБУ»**

Анотація. У статті досліджено сутність поняття конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку. Проведено аналіз основних проблем, які перешкоджають ефективній діяльності українських підприємств на міжнародних галузевих ринках. Відображено позиції України у рейтингах провідних міжнародних організацій, що спеціалізуються на визначенні індексів конкурентоспроможності країн за різними напрямками. За результатами проведеного дослідження запропоновано напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках у розрізі окремих галузей економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, міжнародний ринок, галузевий розвиток, індекс конкурентоспроможності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилення конкурентної боротьби між підприємствами виникає гостра проблема збереження та розширення своїх ринкових позицій на міжнародних ринках. Основою ефективного функціонування будь-якого підприємства на ринках зарубіжних країн є забезпечення належного рівня конкурентоспроможності. Постійні глобалізаційні зміни та внутрішні проблеми у країні свідчать про необхідність

дослідження питань забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних господарюючих суб'єктів за експортно-орієнтованими галузями економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань підвищення конкурентоспроможності підприємств на ринках зарубіжних країн присвячені праці багатьох теоретиків та практиків, зокрема Кравчук Г. В. [2], Правик Ю. Н. [3], Жудової І. В. [3]. Вивченню основних аспектів підтримки конкурентних позицій вітчизняних підприємств на міжнародних ринках приділяли значну увагу Чапліна А. [4] та Войцеховська І. [4]. Вагомий внесок у вирішення проблем розвитку вітчизняних експортно-орієнтованих галузей вклали такі науковці, як Громов Я. А. [5], Харчук Т. В. [6], Щудло О. В. [9] та інші.

Невирішені частини досліджуваної проблеми. Більшість існуючих наукових робіт присвячені вивченню проблеми забезпечення конкурентоспроможності галузей вітчизняної економіки, або ж окремих підприємств. Аналіз літературних джерел свідчить про надзвичайно малу кількість досліджень, проведених у напрямку системного аналізу загальнодержавної проблеми підтримки експортно-орієнтованих галузей вітчизняної економіки. Відсутність дієвих практичних рекомендацій у напрямку розробки шляхів покращення конкурентних позицій вітчизняних підприємств свідчить про необхідність проведення більш ґрунтовного дослідження даної проблеми.

Метою статті є дослідження сучасного стану та проблем розвитку експортно-орієнтованих галузей економіки України та розробка заходів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних галузевих ринках.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке підприємство, виходячи зі своєю продукцією на міжнародний ринок намагається отримати максимум переваг над іншими, тобто відбувається боротьба підприємств на обраних сегментах ринку за обмежений об'єм споживацького попиту. Можливість підприємства успішно

розвиватися на міжнародних ринках прямо залежить від його здатності діяти ефективніше, ніж конкуренти у спільному ринковому середовищі.

Загалом, конкурентоспроможність є специфічною формою конфлікту та передбачає суперництво підприємств у певних сегментах ринку. Проте, не зважаючи на досить значну увагу до вивчення проблеми забезпечення ефективної діяльності підприємств на міжнародних ринках, визначення сутності поняття конкурентоспроможності залишається відкритим. На думку одних вчених конкурентоспроможність підприємства характеризує його здатність відповідати основним вимогам конкурентного середовища на міжнародному ринку [1; 2]. Інші науковці стверджують, що конкурентоспроможність відображає здатність економічної системи підтримувати довготривале зростання та забезпечувати майбутній розвиток [3]. Деякі фахівці наполягають на визначенні конкурентоспроможності як механізмі розвитку [4; 5], або характеризують її з точки зору динамічного процесу конкуренції [6].

Сучасне становище головних вітчизняних галузей в Україні та відповідних підприємств, за рахунок яких можна значно нарощувати експортний потенціал країни, характеризується існуванням великої кількості проблем, які негативно відображаються на можливостях українських підприємств при виході на міжнародні галузеві ринки.

Однією з найбільш суттєвих перешкод, що унеможливорює отримання цінових конкурентних переваг вітчизняними підприємствами на міжнародних ринках, є висока енерговитратність господарюючих суб'єктів практично у всіх галузях економіки. Сьогодні обсяг ВВП на одиницю спожитої енергії в Україні є набагато меншим, ніж у більшості інших країн. За даними Європейського банку реконструкції та розвитку, опублікованими у звіті «Transition Report 2012», цей показник для України знаходився на рівні 1,7 дол. США, тоді як у Болгарії – 2,8 дол. США, Румунії – 3,7 дол. США, у Чехії – 3,5 дол. США, Польщі – 4,1 дол. США [7]. Аналогічно на низькому рівні в Україні знаходиться показник обсягу створеного ВВП на кілограм умовного палива.

Особливо гострою проблема високої енерговитратності стосується вітчизняних підприємств металургійної галузі. Основними конкурентами українських металопрокатних підприємств виступають компанії країн Європейського союзу та Китай (табл. 1). Значне відставання за показником енергоефективності, та як наслідок значно вища ціна на продукцію, є однією з головних перешкод для вітчизняних підприємства на шляху виходу на міжнародні ринки.

Таблиця 1 – Витрати енергоресурсів на виробництво сталі [8]

Країна – виробник		Споживання ПЕР, кг у.п./т	Ефективність, %
Україна	Мартенівське виробництво	104,5	152,8
	Конвертерне виробництво	22,4	32,7
	Середнє по країні	68,4	100,0
Країни ЄС		17,4	25,4
Китай		17,7	25,9

В Україні зроблені певні кроки для подолання проблеми низької енергоефективності. Вже майже 15 років діє загальнодержавна стратегія енергоефективності та відбувається постійна розробка енергозберігаючих програм для розвитку галузей економіки країни. Міністерством промислової політики України запроваджено Галузеву програму енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року, відповідно до якої передбачено впровадження 227 енергозберігаючих заходів у гірничо-металургійному комплексі (66 – для металургії, 58 – для гірничорудних підприємств, 25 – для трубних підприємств, 15 – для коксохімічних підприємств, 12 – для підприємств кольорової металургії та феросплавних заводів, 47 – для підприємств з виробництва вогнетривких матеріалів [9]).

Кабінетом Міністрів України розроблено план заходів щодо реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 року. Дані заходи передбачають збільшення частки виробництва атомної електроенергії протягом зазначеного періоду до рівня 52,1% від загального виробництва у країні, а також збільшення та заміну традиційних паливно-енергетичних ресурсів

альтернативними з 15,3 млн. тонн до 42,6 млн. тонн умовного палива (14,9 %) до 2030 року [9].

Також випуск продукції вітчизняних виробників, яка була б конкурентоздатною на міжнародних ринках ускладнюється у зв'язку із застарілою віковою структурою обладнання більшості підприємств. За даними Державної служби статистики України сьогодні рівень зносу основних засобів вітчизняних підприємств перевищує 50% [8].

Значне технологічне відставання характерне для вітчизняних підприємств чорної металургії. Ступінь зносу їх основних виробничих фондів складає близько 70%. Сьогодні найбільш конкурентоспроможною технологією виплавки сталі є киснево-конверторний спосіб. У Китаї за допомогою використання даної технології виробляється близько 82% сталі, у Японії – 74%, у США – 54%, у Південній Кореї – 44%. Проте в Україні киснево-конверторним способом виплавляють менше 7% від загального обсягу виробництва сталі. Сьогодні в Україні близько 50% сталі виробляється електроплавильним способом та 44% – мартенівським. Загалом, у світі структура використання технологій виплавки сталі наступна: киснево-конверторний спосіб – 33,8%, електроплавильне виробництво – 63%, мартенівський спосіб – 3,2 [5]. Отже, вітчизняні металургійні підприємства застосовують значно застарілі технології виробництва та практично не поновлюють свої виробничі потужності.

Така статистика свідчить про дефіцит високоефективного обладнання, використання застарілих технологій та необхідність залучення значних обсягів інвестиційних ресурсів. Проте, незважаючи на постійну розробку програм підтримки науково-технологічної та інноваційної політики, питома вага виплат з державного бюджету на фінансування інноваційної діяльності є надзвичайно низькою та коливається останніми роками в межах 2,5-3% [5].

Однією з передових вітчизняних галузей, що має значний експортний потенціал є хімічна промисловість. Сьогодні вісім найбільших хімічних підприємств України експортують продукцію у понад 70 країн світу. Проте їх функціонування та постійна підтримка високих конкурентних позицій пов'язана

з великою кількістю проблем. Так само, як і у випадку з металургійною галуззю, вітчизняні підприємства хімічної промисловості мають досить значну частку зношених виробничих потужностей (близько 64%) [8].

Низькі конкурентні переваги деяких українських хімічних підприємств пов'язані з відсутністю налагоджених замкнутих виробничих циклів. Дана проблема породжує виникнення додаткових витрат на транспортування продукції. Підприємства хімічної промисловості є надзвичайно енергозалежними. Зростання цін на енергоносії та дефіцит інвестиційних ресурсів підприємств значно ускладнили їх фінансовий стан протягом останніх років.

Також досить серйозні проблеми сьогодні постали перед виробниками та експортерами продукції деревопереробної промисловості. Перш за все, це пов'язано з високими цінами вітчизняних виробників лісопродукції та її низькою якістю у порівнянні зі світовими стандартами. Неконкурентоспроможні ціни українських виробників сформувалися під впливом необґрунтовано високих цін на сировину та інші ресурси. Також не менш важливою проблемою є застаріле обладнання, яке використовується у процесі деревообробки [1].

Діюче на вітчизняних деревообробних підприємствах застаріле обладнання, крім того, що зношене більше, ніж на 60%, споживає у 2,5 рази більше енергоресурсів у порівнянні із аналогічним закордонним обладнанням [1]. Дане обладнання та застарілі технології спричиняють значні перевитрати сировини, що ще більше зменшую шанси українських експортерів на успішний вихід на міжнародні ринки деревообробної продукції.

Сьогодні найбільш важливою задачею підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств деревопереробної промисловості є технічне переоснащення їх виробництв. Перш за все, це стосується технологічного переоснащення виробництв новими агрегатними лініями на базі стрічко- та фрезернопильного обладнання, установки високомеханізованих верстатів для з'єднання коротких матеріалів, встановлення

систем автоматизованого обліку пилопродукції, модульних деревосушільних камер та іншого обладнання.

Також багато заходів спрямовуються на підтримку сільськогосподарської галузі країни. Так, урядом України запроваджено концепцію державної програми «Комплексна програма підтримки розвитку українського села на 2007-2015 роки». Відповідно до даної програми встановлено головні перешкоди реалізації експортного потенціалу вітчизняних аграріїв та напрямки їх усунення, затверджено основні аспекти програми просування агропромислових товарів на зовнішніх ринках, визначено ключові групи конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції [3]. Проте подальшого розвитку потребують програми експорту пріоритетних агропродовольчих товарів, а також вихід даних товарів на ринки окремих країн.

Досліджені вище головні проблеми та перешкоди на шляху входження вітчизняних підприємств на міжнародні галузеві ринки негативно впливають на рівень конкурентоспроможності не лише окремих підприємств та галузей, а й всієї країни. Так, з досліджених понад 130-ти країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна знаходиться на далекому 73-му місці [10]. У списку процвітаючих країн світу за даними Legatum Institute Україна покращила свої позиції на 10 пунктів протягом останніх трьох років, піднявшись в рейтингу з 74-го місця до 64-го [11]. Проте, оцінюючи розвиток інформаційних технологій, Business Software Alliance у своєму рейтингу розмістив Україну в кінці списку. Із досліджених 66-ти країн за Індексом конкурентоспроможності у галузі інформаційних технологій Україна посіла 51-ше місце [12]. Також, чи не найгіршу позицію з точки зору загальної конкурентоспроможності Україна займає за даними World Competitiveness Yearbook. За оцінками IMD з 59-ти досліджених країн Україна посіла 56-те місце (табл. 2) [13].

Таблиця 2 – Рейтинги конкурентоспроможності України у 2010-2012 роках [10-13]

Індекс	Організація, яка опублікувала індекс	Кількість аналізованих країн	Рейтинг України, роки		
			2010	2011	2012
Індекс глобальної конкурентоспроможності	Global Economic Forum, Switzerland	133	73	82	73
Індекс процвітаючих країн світу	Legatum Institute, London	142	74	71	64
Індекс конкурентоспроможності у галузі інформаційних технологій	Business Software Alliance, Washington	66	50	51	51
Індекс загальної конкурентоспроможності	IMD World Competitiveness Yearbook, Switzerland	58-59	57	57	56

Отже, існуючі проблеми, які перешкоджають вітчизняним виробникам успішно закріпитися на ринках зарубіжних країн, негативно відображаються й на рейтингах України вцілому. Це, у свою чергу, не дозволяє створити сприятливий клімат у країні для зарубіжних інвесторів для подолання проблем, які сьогодні загрожують економічній безпеці України. Вирішення існуючих питань повинно здійснюватися із запровадженням комплексних програм розвитку як на загальнодержавному рівні, так і на рівні кожної окремої галузі. У таблиці 3 представлені основні напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних галузевих ринках.

Таблиця 3 – Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств при входженні на міжнародні ринки у розрізі традиційних галузей економіки України [1; 3; 5; 6; 9]

№ п/п	Назва галузі	Напрямок підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних галузевих ринках
1.	Металургія	<ul style="list-style-type: none"> - перехід на сучасні технології виробництва та оновлення виробничих потужностей; - удосконалення амортизаційної політики; - посилення державного контролю за витратами на модернізації технологічної бази підприємств; - введення системи управління ризиками, що дозволить врахувати ринкову циклічність металургії.

№ п/п	Назва галузі	Напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних галузевих ринках
2.	Хімічна промисловість	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження маловідходних та ресурсозберігаючих технологій виробництва; - покращення інвестиційного клімату у галузі за допомогою приватизації державних підприємств; - впровадження сприятливого податкового режиму; - співпраця з фондами зелених інвестицій та агентствами енергоефективності; - модернізація виробництва та зменшення споживання газу.
3.	Вугільна	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення обсягів бюджетного фінансування; - ліквідація неперспективних шахт; - фінансове оздоровлення підприємств вугільної промисловості; - вирішення проблем, пов'язаних із залученням іноземних інвестицій у вугільну галузь; - розвиток експортного потенціалу вугільних підприємств та розширення зв'язків з прикордонними регіонами країн-сусідів.
4.	Деревопереробна	<ul style="list-style-type: none"> - технологічне переоснащення виробництв новими агрегатними лініями; - посилення державного контролю за використанням природних ресурсів; - запровадження державної програми розвитку деревопереробного виробництва з орієнтацією на експорт готової продукції, а не сировини.
5.	Агропромисловий комплекс	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток експорту пріоритетних агропродовольчих товарів; - покращення експортних можливостей різних груп підприємств-експортерів сільськогосподарської продукції; - розвиток механізму страхування експортних кредитів та ризику зовнішньоекономічної діяльності; - підтримка малого та середнього бізнесу; - розвиток партнерських відносин з країнами Африки та Азії; - надання гарантій за кредитами, що надаються на розвиток експортних агропромислових виробництв.

Отже, дослідивши галузеві позиції України на міжнародних ринках, варто зазначити, що вітчизняні підприємства мають конкурентні переваги, перш за все, у таких товарних групах як чорна металургія та зернові культури. Також досить високі конкурентні переваги характерні для багатьох видів текстильних виробів та предметів одягу. Значним попитом на зарубіжних ринках користуються вітчизняні продукти неорганічної хімії, різні види добрив, алюміній та мідь, їх сплави, вироби з деревини, продукція агропромислового сектору.

Вітчизняна високотехнологічна продукція також користується попитом на міжнародних галузевих ринках. Досить значні конкурентні переваги у

співвідношенні ціна-якість мають залізничні локомотиви, трамваї, транспортні та пасажирські літаки, космічні апарати, судна. Проте у структурі світового ринку високотехнологічної продукції Україна займає десяти частини відсотка із загального обсягу. Близько 95% вітчизняної продукції відповідають третьому та четвертому укладам. Питома вага високотехнологічної продукції, що відповідає п'ятому та шостому укладам, складає 4% та 0,1% відповідно [3]. Тому, враховуючи конкурентні переваги багатьох товарних груп вітчизняного високотехнологічного виробництва, основним завданням повинно стати нарощення обсягів їх реалізації на міжнародних ринках.

Найбільш слабкі конкурентні позиції характерні для таких груп товарів вітчизняного виробництва, як фармацевтична продукція, машинобудування, деякі види наземного транспорту, продукція паливно-енергетичного комплексу.

У сфері послуг конкурентні переваги мають лише ті галузі, які пов'язані з вигідним територіально-географічним розташуванням України. До таких послуг відносяться, у першу чергу, транспортні (передусім трубопровідні), а також послуги морського, залізничного та повітряного транспорту. Проте, в Україні слабо розвинені фінансові, туристичні, ліцензійні та різні професійні види послуг, надання яких у розвинених країнах забезпечує надходження до державного бюджету на 80-90%.

Висновки. Таким чином, проведене ґрунтовне дослідження питань забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних галузевих ринках дозволило визначити основні перешкоди на шляху проникнення на ринки зарубіжних країн. У залежності від галузі та особливостей конкретних ринкових ніш, у які намагаються потрапити вітчизняні товаровиробники, існуючі проблеми для українських підприємств є різними. Проте, проведений аналіз показав про існування спільних проблем, які характерні для кожної галузі та майже будь-якого експортно-орієнтованого підприємства. Перш за все, це стосується зношеності основних виробничих потужностей вітчизняних підприємств у металургії, хімічній промисловості, деревопереробній та деяких інших. Також досить значною перешкодою, характерною для підприємств майже кожної вітчизняної галузі, є низька ресурсоефективність та висока енергозатратність. Крім цього додатковий

негативний вплив на реалізацію експортного потенціалу українських підприємств чинить відсутність належних науково-технічних робіт у кожній галузі. Дані проблеми змушують вітчизняні підприємства виходити на міжнародні галузеві ринки з продукцією, яка досить часто є неконкурентоспроможною із зарубіжними аналогами як за ціною, так і за якістю.

Враховуючи виявлені проблеми, з якими постійно стикаються вітчизняні виробники, необхідно запровадити комплексну урядову програму розвитку експортно-орієнтованих галузей економіки країни. Дана програма повинна містити як невідкладні заходи, які зобов'язані вжити самі суб'єкти господарювання, так і додаткові стимулюючі дії держави у напрямку реалізації експортного потенціалу кожного підприємства. По-перше, це стосується переходу підприємств на сучасні технології виробництва та удосконалення амортизаційної політики. Додаткових заходів необхідно вжити у напрямку посилення державного контролю за витратами на модернізацію технологічної бази підприємств, впровадження сприятливого податкового режиму, а також розвиток механізму страхування експортних кредитів та ризику зовнішньоекономічної діяльності. Лише за таких умов вітчизняні підприємства зможуть випускати конкурентоспроможні товари та успішно реалізовувати їх на міжнародних галузевих ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конкурентоспроможність України у міжнародних рейтингах [Текст] //Проблеми науки. – 2012. – N 9. – С. 9-15.
2. Кравчук, Г. В. Конкурентоспроможність і розвиток страхового ринку України: монографія [Текст] / Г. В. Кравчук. – Чернігів : [Б. В.], 2009. – 346 с. – ISBN 978-966-1605-11-3.
3. Правик, Ю. Н. Конкурентоспособность технологических инноваций на мировом рынке высоких технологий: теоретический аспект [Текст]/ Ю. Н. Правик, И. В. Жудова //Проблеми науки. – 2013. – N 3. – С. 8-18.

4. Чаплина, А. Конкурентоспособность как интегральный показатель эффективности предприятия [Текст]/ А. Чаплина, И. Войцеховская //Проблемы теории и практики управления. – 2010. – N 3. – С.108-114.

5. Громова, Я. А. Стратегічне маркетингове позиціонування металургійної галузі України на світовому ринку і перспективи її розвитку [Текст]/ Я. А. Громова //Актуальні проблеми економіки. – 2013. – N 5. – С. 72-83.

6. Харчук, Т. В. Шляхи виходу підприємств на зовнішні ринки [Текст]/ Т. В. Харчук //Актуальні проблеми економіки. – 2009. – N 8. – С. 12-17.

7. Transition Report 2012 – Integration across borders [Electronic source] / European Bank. – Access mode: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Щудло, О. В. Проблеми функціонування вугільної галузі України в ринкових умовах [Текст]/ О. В. Щудло //Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – N 8. – С.68-71.

10. Global Competitiveness Report [Electronic source] / World Economic Forum. – Access mode: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

11. Legatum Prosperity Index [Electronic source]. – Access mode: <http://www.prosperity.com/#>.

12. The IT Industry Competitiveness Index [Electronic source]. – Access mode: <http://globalindex11.bsa.org/country-table/2011>.

13. World Competitiveness Yearbook [Electronic source] / IMD. – Access mode: <https://www.worldcompetitiveness.com/OnLine/App/Index.htm>.